

علی‌رغم پیشینه دراز دایرةالمعارف نویسی، تاکنون دایرةالمعارف جامع و مناسبی برای قرآن کریم تألیف نشده بود. گرچه بطور جزئی و جداگانه برای برخی موضوعات قرآنی فرهنگ و موسوعه نوشته شده بود، اما دانشنامه‌ای که به همه علوم مربوط به قرآن مثل اعلام، تفسیر، قرائت و تجوید، اخلاق، ترجمه، علوم قرآنی، بلاغت و... بپردازد تاکنون - تا آنجائیکه اطلاعات اجمالی نویسنده این سطور به دست می‌دهد - به هیچ زبانی نوشته نشده است. «موسوعة القرآنیة» نوشته ابراهیم الایباری نیز، دایرةالمعارف یا دانشنامه آن گونه که مشهور و متعارف است، نیست. زیرا علاوه بر اینکه الفبائی نیست و موضوعی است همه موضوعات قرآنی را نیز در بر ندارد.

کارهایی که تاکنون درباره قرآن صورت گرفته بود همه به یک یاد و موضوع مربوط بود به عنوان مثال، اعلام قرآن، فرهنگ قصص قرآن، معجم اغراب قرآن، معجم الفاظ قرآن، فرهنگ اخلاق در قرآن، فرهنگ اسماء الحسنی در قرآن و غیره.

بنابراین می‌توان گفت: دانشنامه قرآن و قرآن پژوهی که به کوشش بهاءالدین خرمشاهی و همکاری ۱۷ مؤلف نوشته شده است سرآمد دایرةالمعارفهای قرآنی است که در آینده نوشته خواهد شد. از قرار مسموع اسلام شناسان هلندی در فکر نوشتن دایرةالمعارفی برای قرآن هستند که گویا آن نیز در دو جلد به چاپ می‌رسد و برخی از خاورشناسان و قرآن پژوهان مشهور در نوشتن مقالات آن سهیم‌اند.

دانشنامه قرآن و قرآن پژوهی یک اثر مرجع جمع و جور و مشتمل بر ۳۶۰۰ مقاله است. نیمی از مقالات آن معارف و مفاهیم و اصطلاحات خود قرآن است و نیمی از آن درباره قرآن و قرآن پژوهی.

سعی شده است از طول مقالات کاسته شود و به تعداد و تنوع مقالات افزوده شود، و این کتاب به صورت یک «مرجع حاضر جواب» یا یک «مرجع زودباب» برای عامه مردم تألیف و منتشر شود. همچنین سعی شده است که مدخل و مطلب مهم یا مفید و معتابیهی از قلم نیفتد. البته بدیهی است که از یک اثر دو جلدی و پر مدخل که میانگین طول مقالاتش حدوداً یک ستون است، انتظار نمی‌رود که آخرین حرف و جامع‌ترین تحقیق را در هر زمینه عرضه بدارد و کمبود و کاستی نداشته باشد. به عبارت دیگر این اثر، عالماً و عامداً طبق ذوق و توقع همگان تنظیم و تدوین شده است. نه بر وفق سلیقه دیر پسند خواص علما و اهل تحقیق، که خود به اصلی‌ترین منابع در هر زمینه دسترس دارند، و آب را از سرچشمه می‌خورند.

نگارش مقالات این دانشنامه با همکاری ۱۷ مؤلف، از فروردین ماه سال ۱۳۷۶ آغاز شده و عمدتاً در بهار سال ۱۳۷۷ به پایان رسید مگر نگارش کمبودها و افتادگیها که تا آخرین مراحل حروف نگاری هم ادامه داشت. اینک به اختصار محتویات دانشنامه را مقوله‌وار و با ذکر نمونه‌هایی برای نوع از هر مقوله، مطرح و معرفی می‌کنیم:

- (۱) اعلام قرآن، الف) اعلام تاریخی. اعم از مثبت مانند یکایک پیامبران یانیکانی چون لقمان، ذوالقرنین و کسانی که اشاره و تلمیحی به آنها هست.
- ب) اعلام جغرافیایی، مانند مدینه و مکه و مدین، غار حرا، بحر احمر، حدیبیه، صفا و مروه، مسجد الحرام، مسجد الاقصی، بیت المقدس، مصر.
- (۲) احکام قرآن (فقه و آیات الاحکام) مانند وضو، تیمم، حج، امر به معروف و نهی از منکر، خمس، زکات، ایلاء، ظهار، جزیه، نکاح، طلاق، رضاع، متعه (ازدواج موقت).
- (۳) سوره‌های قرآن، معرفی یکایک سوره‌های صد و چهارده گانه قرآن زیر نام سوره و برای آن که یکصد و چهارده سوره، طبق حروف الفبا، پراکنده نشود، همه را همراه با لفظ سوره آورده و طبق ترتیب و توالی و نظم قرآنی ارائه شده است.
- (۴) آیه‌های نامدار، یعنی آیاتی که عنوان مشهوری دارند، مانند آیه نور، آیه الکرسی، آیه تیمم، آیه وضو، آیه تطهیر، آیه نفی سبیل، آیه اکمال دین و ... که جمعاً ۹۹ آیه معروف معرفی شده است، همراه با شرح و بسط لازم و کافی.
- (۵) اصطلاحات و تلمیحات ادبی، مانند نارابراهیم، حکمت لقمان، قمیص (پیراهن) یوسف، بیت‌العنکبوت، بضاعت مزجاة، سوط عذاب و دهها نظیر آنها.

فلسفه قرآن

قرآن و فرهنگ

جلد اول
۱-۲

پیشکش
بہ فیض نعت مر

- ۶) اخلاق قرآنی، اعم از اخلاق حمیدہ مثل احسان، تواضع، راستگویی و اخلاق رذیلہ مثل: طمع، بخل، ربا، دروغگویی، زنا، مساحقہ، لواط۔
- ۷) کلمات کلیدی، یا وجوہ و نظائر، یعنی کلماتی کہ دارای چندین معنی اند (سوء، امر کتاب، بیت، ربیع، حکمت و جمعاً بیش از یکصد کلمہ۔
- ۸) موجودات قدسی یا امور غیبی و قدسی، مانند آخرت، قیامت، معاد، بہشت، جہنم، صراط، میزان، لوح، قلم، عرش، کرسی، بیت المعمور، رق منشور اعراف، جن، کرامات، شق القمر، وحی، حور، غلمان۔
- ۹) اقوام و طوایف، مانند مهاجران، انصار، بنی امیہ، قریش، بنی اسرائیل، بنی قریظہ، عاد، ثمود۔
- ۱۰) ادیان و مذاہب و فرقہ‌ها و مکتبہا، مانند اسلام، یہود، نصاری، مجوس، صابئین، شیعہ، معتزلہ، خوارج، مرحبہ، حروفیہ، زیدیہ، شیخیہ، احمدیہ (قادیانیہ)، اخباریہ، مکتب تفکیک۔
- ۱۱) وقایع تاریخی، مانند یکایک غزوات پیامبر (ص)، صلح حدیبیہ، افک، محسنہ۔
- ۱۲) علوم و فنون قرآنی، مانند علم مکی و مدنی، اسباب شأن نزول، ناسخ و منسوخ، اعجاز قرآن، قصص قرآن، تاریخ قرآن۔
- ۱۳) فرهنگ آفرینی قرآن، شامل مقالہ‌ای بہ ہمین نام، قرآن و ادب عرب، قرآن و ادب

فارسی، حافظ و قرآن، سعدی و قرآن، ناصر خسرو و قرآن، سنایی و قرآن... شعر معاصر فارسی و قرآن، فرهنگ عامه و قرآن، ختم قرآن، ختم انعام، دعا‌های قرآنی و دهها مدخل دیگر. ۱۴) قرآن پژوهی، معرفی تحقیقات و آثار و کتب قرآنی، شامل معرفی تفسیرها، که در حدود ۳۰۰ تفسیر از مفسران شیعه و اهل سنت، اعم از فارسی یا عربی، قدیم یا جدید، معرفی شده است.

۱۵) قرآن پژوهان از جمله و در رأس همه یک‌یک چهارده معصوم (علیهم السلام)، خلفای راشدین، صحابه بزرگ و قرآن شناسان، مفسران، اعم از شیعه و اهل سنت، مترجمان قرآن به هر زبانی و معرفی قرآن پژوهان اعم از مشهور (از ابن عباس و مجاهد گرفته تا علامه طباطبائی و دکتر وهبه زحیلی و مرحوم مغنیه) تا نامشهور یعنی محققانی که حداقل یک - دو اثر قرآنی چاپ شده داشته باشند.

نزدیک به یک‌هزار زندگینامه از قرآن پژوهان قدیم و معاصر در این دانشنامه آمده است.

۱۶) قواعد و عبارتهای معروف، نظیر «القرآن یفسر بعضه بعضاً»، «ایاک اعنی و اسمعی یا جاره»، «من خوطب به»، «راعنا/ انظرونا»، «سمعنا و عصینا» و غیره.

۱۷) قرآن و هنر، با معرفی بیش از دویست قرآن خطی نفیس، معرفی قرآنهای هنری و تاریخی مانند قرآن عقیق و ...

۱۸) نهادهای قرآنی، معرفی دارالقرآنها، دارالحفاظ، مجالس درس / تفسیر قرآن، ناشران قرآنی، مجمع ملک فهد، مرکز ترجمه قرآن (در قم)، بنیاد پژوهشهای اسلامی، مرکز فرهنگ و معارف قرآن و ...

۱۹) بلاغت و نحو قرآن، (نظیر فعل، فاعل، مسند و مسندالیه، تشبیه، استعاره، مجاز و صدها اصطلاح دیگر).

برای نوشتن مقالات این دانشنامه جمعی از قرآن پژوهان فاضل و فرزانه معاصر دعوت گردآورنده و ویراستار این دانشنامه را اجابت کرده‌اند. و جناب آقای خرمشاهی نیز حدود یکصد و بیست مقاله این دانشنامه را نوشته‌اند. نام قرآن پژوهان و همکاران این دانشنامه عبارت است از:

۱) آقای حمیدرضا آژیر، مترجم و ویراستار آثار عدیده، با نگارش بیش از چهارصد مقاله در زمینه بلاغت و نحو و معرفی آثار قرآن پژوهی و قرآن پژوهان در مشهد مقدس.

۲) آقای مسعود انصاری، از علمای صاحب فتوای اهل سنت، مترجم قرآن کریم به فارسی، با نگارش بیش از چهارصد مقاله در زمینه مفاهیم قرآنی، و تفسیر و مفسران اهل سنت.

۳) حجة الاسلام سیدمحمدعلی ایازی، صاحب آثار قرآن پژوهی عدیده به فارسی و عربی،

- از فضیله حوزه علمیه قم، با نگارش نزدیک به دوست مقاله، در زمینه تفسیر و مفسران شیعه.
- (۴) خانم سامیه بصیر مؤدهی، از ادبا و ادب پژوهان و مشنوی پژوهان معاصر، و از همکاران دانشنامه ادب فارسی، با نگارش بیش از ده مقاله در زمینه قرآن و ادب فارسی
- (۵) آقای جو یا جهانبخش، از ادبا و فضیله بسیار جوان و امید آفرین حوزه علمیه اصفهان، و شاهنامه پژوه، با نگارش یکصد مقاله در معرفی رجال و آثار قرآن پژوهی.
- (۶) آقای فرزاد حاجی میرزایی، از فضیله قرآن پژوه اهل سنت، و از مترجمان کوشا و کاردان (که هم از عربی ترجمه می‌کنند و هم از انگلیسی)، با نگارش بیش از ششصد مقاله در معرفی علوم قرآنی، و کتابهای قرآنی.
- (۷) آقای قوام‌الدین خرمشاهی، خوشنویس و مصحح مثنوی براساس نسخه قونیه، با نگارش بیش از سیصد مقاله در زمینه معرفی سوره‌ها، و اعلام قرآنی.
- (۸) آقای دکتر ابوالقاسم رادفر، استاد ادب فارسی در پژوهشگاه علوم انسانی و دانشگاه تهران با نگارش کلیه مقالات مربوط به ترجمه قرآن کریم و معرفی قرآن پژوهان شبه قاره.
- (۹) آقای محمود سرمدی، متخصص علوم قرآنی و استاد در رشته حدیث و قرآن، با نگارش بیش از یکصد و ده مقاله در شرح کلمات کلیدی قرآن، از نظر گاه و جوه و نظایر.
- (۱۰) آقای حسن سید عرب، فلسفه پژوه، و از همکاران دایرةالمعارف تشیع و دانشنامه جهان اسلام، با نگارش حدوداً یکصد مقاله در معرفی خاورشناسان قرآن پژوه.
- (۱۱) آقای عبدالحسین شهیدی صالحی، از همکاران اصلی دایرةالمعارف تشیع، با نگارش بیش از یکصد مقاله در زمینه زندگی‌نامه‌ها و آثار قرآنی.
- (۱۲) آقای حسین فعال عراقی، ادیب و ادب پژوه، صاحب چند تحقیق قرآنی، با نگارش حدوداً سیصد مقاله زندگی‌نامه.
- (۱۳) آقای سیامک مختاری، حافظ قرآن کریم، و قرآن پژوه، نگارنده حدوداً پنجاه زندگی‌نامه.
- (۱۴) محسن معینی، راقم این سطور - خاکپای قرآن پژوهان و اهل ادب. نگارنده بیش از هشتصد مقاله در زمینه مفاهیم قرآنی، اصطلاحات و تلمیحات ادبی، آیه‌های نامدار، زندگی‌نامه‌ها، اخلاق و موضوعات دیگر.
- (۱۵) آقای حامد ناجی، از فضیله برجسته حوزه علمیه اصفهان، محقق و مصحح چندین اثر فلسفی از ملاصدرا، میرداماد، حاج ملاهادی سبزواری، نگارنده مقالات اسماءالله الحسنى، و فقه قرآن (در حدود دوست و پنجاه مقاله).
- (۱۶) آقای محمدعلی هاشم‌زاده، محقق و کتابشناس و کتابنامه‌نگار در حوزه قرآن پژوهی، از همکاران مرکز فرهنگ و معارف قرآن (قم)، نگارنده بیش از ده کتابشناسی موضوعی برای این

عده‌ای دیگر از صاحب‌نظران و محققان به درخواست گردآورنده و ویراستار مقاله یا مقالاتی در زمینه مورد مطالعه و تحقیق خود نوشته‌اند، که نام آنها در مقدمه دانشنامه آمده است و اینجانب نیز این معرفی را با استفاده از مقدمه آقای خرمشاهی بر دانشنامه نوشته‌ام. راقم این‌سطور بطور مستقیم و غیرمستقیم شاهد تلاش، دلسوزی و تشویق مداوم جناب آقای خرمشاهی در راه تألیف و تدوین این دانشنامه بودم و به این همت سترگ و مردانه غبطه می‌خورم و به دیدهٔ اعجاب می‌نگرم.

در طول مدت همکاری با ایشان در تألیف دانشنامه - و همین‌طور در قبل و بعد تألیف دانشنامه - از ایشان جز بزرگواری و تشویق و ذره‌پروری چیزی دیگر ندیدم. امیدوارم اخلاص ایشان و دیگر مؤلفان موجب رونق روز افزون این دانشنامه شود.

این کتاب در ۵۵۰۰ نسخه از طرف انتشارات ناهید و دوستان به چاپ رسیده است.

آذر ماه ۱۳۷۷

منتشر شد:

زندگی
جای دیگری است

پرتال جامع علوم انسانی
میلان کوندرا

ترجمه پانته آ مهاجرکنگولو

نشر تنویر - مرکز پخش: پخش کتاب انبیب - تلفن ۶۴۰۸۰۵۱